

KOMMENTARER TILL
ALLMÄNNA RÅD

Styrning och ledning av fritidshemmet

Kommentarer till Skolverkets allmänna råd
om styrning och ledning av fritidshemmet

Skolverket

Styrning och ledning av fritidshemmet

Kommentarer till Skolverkets allmänna råd
om styrning och ledning av fritidshemmet

Publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri PDF
från Skolverkets webbplats: skolverket.se/publikationer

ISSN: ISSN: 1403-4549
ISBN: 978-91-7559-597-9

Grafisk produktion: Typoform
Omslagsbild: Typoform

Skolverket, Stockholm 2023

Förord

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:127) om styrning och ledning av fritidshemmet är rekommendationer om hur huvudmän och rektorer kan eller bör arbeta för att uppfylla kraven i de bestämmelser som styr fritidshemmet. Syftet med råden är att underlätta och ge vägledning när det gäller styrning och ledning av fritidshemmet. I ledningsansvaret ingår att organisera verksamheten och se till att fritidshemmet har de resurser som krävs för att uppnå de nationella målen.

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2014:39) om fritidshem har upphört att gälla.

Dessa allmänna råd om styrning och ledning av fritidshemmet med kommentarer riktar sig till rektorn och huvudmannen. De allmänna råden ska ge stöd i deras arbete med att skapa förutsättningar för fritidshemmet att bedriva en undervisning av god kvalitet.

Peter Fredriksson
GENERALDIREKTÖR

Innehåll

Inledning	6
Vad de allmänna råden handlar om	6
Vilka de allmänna råden vänder sig till	6
Hur materialet är strukturerat	6
Hur begrepp används i materialet	7
Kort om fritidshemmets uppdrag	9
Fritidshemmet och skollagen	9
En målstyrd verksamhet	9
Kvalitet i fritidshemmet	10
1. Huvudmannens och rektorns styrning och ledning	11
Aktuella bestämmelser	11
Allmänna råd	11
Kommentarer	12
2. Rektorns pedagogiska ledarskap	16
Aktuella bestämmelser	16
Allmänna råd	16
Kommentarer	17
Referenser	21

Inledning

Vad de allmänna råden handlar om

Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:127) om styrning och ledning av fritidshemmet är rekommendationer om hur huvudmän och rektorer kan eller bör arbeta för att uppfylla kraven i de bestämmelser som styr fritidshemmet. De allmänna råden behandlar huvudmannens och rektorns arbete med att ge förutsättningar för fritidshemmet att bedriva en undervisning av god kvalitet.

De allmänna råden har koppling till huvudmannens ansvar för att utbildningen genomförs i enlighet med de författningar som gäller.¹ Huvudmannen ska se till att rektorer, lärare och övrig personal får de förutsättningar som behövs för att bedriva undervisningen i enlighet med skollagen och läroplanen.

Vilka de allmänna råden vänder sig till

De allmänna råden om styrning och ledning av fritidshemmet riktar sig till huvudmän och rektorer för fritidshem.² Det är huvudmannen som har det övergripande ansvaret för att utbildningen genomförs i enlighet med de bestämmelser som gäller för fritidshemmets verksamhet.³ Huvudmannen ska ge rektorn förutsättningar att utföra sitt uppdrag. Därför vänder sig flera råd till huvudmannen. Det finns också råd som vänder sig direkt till rektorn.⁴ De allmänna råden riktar sig inte till lärare i fritidshemmet, men de delar som gäller kvaliteten i undervisningen kan ändå vara värdefulla för lärare att ta del av.

Hur materialet är strukturerat

Den här publikationen inleds med en kort beskrivning av fritidshemmets uppdrag. Publikationen är indelad i två avsnitt. Avsnitten kommer i följande ordning:

1. Huvudmannens och rektorns styrning och ledning
2. Rektorns pedagogiska ledarskap

Varje avsnitt är i sin tur indelat i tre delar: aktuella bestämmelser, återgivande av de kungjorda allmänna råden och kommentarer.

Aktuella bestämmelser

Varje avsnitt inleds med en hänvisning till de bestämmelser som avsnittets allmänna råd grundar sig på. Skolverkets allmänna råd utgår alltid från en eller flera bestämmelser. Dessa allmänna råd grundar sig på bestämmelser i skollagen (2010:800) samt läroplanerna för grundskolan, specialskolan och sameskolan.⁵ Fritidshemmets verksamhet omfattas av dessa läroplaner.

-
1. 2 kap. 8 § skollagen (2010:800).
 2. I de fall där fritidshemmet inte är kopplat till en förskole- eller skolenhet kan det handla om en person med en annan typ av chefsbefattning än rektor.
 3. 2 kap. 8 § skollagen.
 4. 2 kap. 9 och 10 §§ skollagen.
 5. Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet; förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Allmänna råd

Skolverkets allmänna råd kungörs i Skolverkets författningssamling (SKOLFS). De är rekommendationer om hur huvudmän och rektorer kan eller bör arbeta för att uppfylla kraven i bestämmelserna. Allmänna råd syftar till att påverka utvecklingen i en viss riktning och till att främja en enhetlig rättstillämpning. Råden bör alltså följas om inte de som råden riktar sig till handlar på ett annat sätt som gör att kraven i bestämmelserna uppfylls.

Kommentarer

Kommentarerna ska göra det lättare att förstå och tillämpa de allmänna råden. De ska ses som ett stöd vid tillämpningen av råden.

Hur begrepp används i materialet

I det här materialet används nedanstående begrepp med följande innebörd:

Annan personal i fritidshemmet avser personal som får finnas i undervisningen i fritidshemmet med sådan utbildning eller erfarenhet att elevernas utveckling och lärande främjas.⁶

Fritidshem syftar på fritidshem som drivs av antingen en offentlig eller enskild huvudman.

Huvudman syftar på såväl offentliga som enskilda huvudmän för fritidshem.

Lärare i fritidshem avser den lärare som har lärarlegitimation med behörighet för fritidshemmet och som ansvarar för undervisning i fritidshemmet.⁷

Läroplan avser i materialet förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet, förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall och förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall. Utbildning i fritidshemmet omfattas inte av förordningen (SKOLFS 2010:255) om läroplan för anpassade grundskolan. För elever i anpassade grundskolan som går i fritidshem tillämpas förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Personal i fritidshemmet avser lärare i fritidshem och annan personal.

Skola avser de skolformer som fritidshemmet ska komplettera utbildning i, det vill säga förskoleklassen, grundskolan, anpassade grundskolan, specialskolan och sameskolan och vissa särskilda utbildningsformer.⁸

6. 2 kap. 14 § skollagen.

7. 2 kap. 13 § skollagen.

8. 1 kap. 1 § och 14 kap. 2 § skollagen.

Undervisning utgår från definitionen av begreppet undervisning i skollagen och från fjärde delen i de läroplaner som gäller för fritidshemmet.⁹ Begreppet undervisning ska ges en vid tolkning i fritidshemmet där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet.

9. 1 kap. 3 § skollagen, del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Kort om fritidshemmets uppdrag

Fritidshemmet och skollagen

Fritidshemmet är en del av skolväsendet. Fritidshemmet regleras särskilt i 14 kap. skollagen men omfattas också av många bestämmelser i 1–6 kap. skollagen. Av 14 kap. 2 § skollagen framgår det att fritidshemmet kompletterar utbildningen i förskoleklassen, grundskolan, anpassade grundskolan, specialskolan, sameskolan och särskilda utbildningsformer som skolplikten kan fullgöras i. Där anges också att fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda dem en meningsfull fritid och rekreation. Utbildningen ska utgå från en helhetssyn på eleven och elevens behov. Slutligen anges i samma bestämmelse att fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap.

Fritidshemmet och läroplanen

Undervisningen i fritidshemmet ska utgå från den värdegrund och det uppdrag samt de övergripande mål och riktlinjer som framgår av del 1 och 2 i läroplanen. Del 4 kompletterar del 1 och 2 genom att förtydliga syftet med och det centrala innehållet i undervisningen i fritidshemmet. Begreppet undervisning ska ges en vid tolkning i fritidshemmet där omsorg, utveckling och lärande utgör en helhet.

En målstyrd verksamhet

I fritidshemmet ska personalen arbeta mot de mål som styr fritidshemmets verksamhet. Läroplanens fjärde del förtydligar syftet med undervisningen i fritidshemmet och de förmågor som eleverna ska ges möjlighet att utveckla samt vilket centralt innehåll som undervisningen ska behandla över tid.

Rektorn ansvarar för att personalen planerar och genomför verksamheten i fritidshemmet med utgångspunkt i uppdraget som det formuleras i skollagen och i läroplanen.

Undervisningen i fritidshemmet kompletterar förskoleklassen och skolan genom att lärandet i högre grad ska vara situationstyrt, upplevelsebaserat och grupporienterat samt utgå från elevernas behov, intressen och initiativ. Undervisningen i fritidshemmet ska komplettera förskoleklassen och skolan även genom att erbjuda eleverna rekreation och vila för hälsa och välbefinnande. I undervisningen ska eleverna erbjudas en variation av arbetsätt, uttrycksformer och lärmiljöer som integrerar omsorg och lärande.¹⁰

Eleverna behöver erbjudas en balans mellan aktivitet, rekreation och vila. Vad som är rekreation och vila är olika för eleverna. Det kan till exempel vara att leka, skapa, läsa en bok eller att få röra på sig. Tillgång till olika miljöer och aktiviteter i fritidshemmet gör det möjligt för elever att få rekreation och vila på sina egna sätt.¹¹

10. Del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen (SKOLF 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen (SKOLF 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen (SKOLF 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

11. Skolverket (2022). *Fritidshemmet – Ett kommentarmaterial till läroplanens fjärde del*, s. 11.

Kvalitet i fritidshemmet

Det är viktigt att huvudmannen, rektorn och personalen i fritidshemmet är förtrogna med fritidshemmets uppdrag för att kunna planera och utveckla utbildningen. När personalen planerar verksamheten ska de utgå från uppdraget som det formuleras i skollagen och i läroplanen, samt utifrån en inventering av den aktuella elevgruppens behov och intressen.

Kvalitetsarbetet i fritidshemmet handlar om att följa upp hur verksamheten uppfyller syftet med utbildningen. Det innebär att fritidshemmet ska stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda eleverna en meningsfull fritid och rekreation. Det innebär också att fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap. Arbetet sker genom att undervisningen utgår från elevernas behov, intressen och erfarenheter samt att eleverna utmanas ytterligare genom att inspireras till nya upptäckter.¹²

12. 14 kap. 2 § skollagen.

1. Huvudmannens och rektorns styrning och ledning

Aktuella bestämmelser

De allmänna råden som kommenteras i det här avsnittet utgår från bestämmelser i skollagen och läroplanerna för de olika skolformerna.¹³

Allmänna råd

I Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:127) om fritidshem finns följande allmänna råd i avsnittet *1 Huvudmannens och rektorns styrning och ledning*.

Huvudmannen och rektorn bör

1. se till att eleverna har tillgång till ändamålsenliga lokaler och utemiljöer som möjliggör en varierad pedagogisk verksamhet samt stödjer elevernas lärande och utveckling såväl enskilt som i grupp, samt
2. utforma kompetensutvecklingsinsatser för personalen i fritidshemmet utifrån en kartläggning och analys av verksamhetens behov i förhållande till fritidshemmets specifika uppdrag,

Huvudmannen bör

3. föra en systematisk och kontinuerlig dialog med rektorn om personaltäthet, storlek och sammansättning av elevgrupperna i fritidshemmet i förhållande till fritidshemmets specifika uppdrag och fördelningen av resurser,
4. se till att rektorn ges förutsättningar för att ha inblick i och kunskap om det dagliga arbetet i fritidshemmet för att kunna bedriva ett aktivt och nära ledarskap
5. ha en planering för kompetensförsörjning så att elevernas rätt till undervisning kan tillgodoses av lärare i fritidshem, samt
6. ha en modell för resursfördelning som tar hänsyn till de lokala förutsättningarna och behoven i olika fritidshem, såsom
 - socioekonomiska förhållanden,
 - elevernas ålder,
 - personalens kompetens,
 - lokalernas och utemiljöns utformning,
 - elever med annat modersmål än svenska,
 - elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd, samt
 - elevgruppens sammansättning och storlek.

13. 2 kap. 8 b §, 9 §, 13–15 §§ och 34 § samt 14 kap. 2 och 9 §§ skollagen; del 4 fritidshemmet samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet; del 4 fritidshemmet samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; del 4 fritidshemmet samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Kommentarer

Det här avsnittet handlar om hur huvudman och rektor kan arbeta med styrning och ledning av fritidshemmet.

Av del 4 Fritidshemmet i läroplanen framgår det att fritidshemmets specifika uppdrag innefattar att stimulera elevernas utveckling och lärande samt erbjuda dem en meningsfull fritid och rekreation. Det innebär också att fritidshemmet ska främja allsidiga kontakter och social gemenskap.¹⁴ Detta sker genom att undervisningen tar sin utgångspunkt i elevernas behov, intressen och erfarenheter samt utmanar och inspirerar eleverna till nya upptäckter.¹⁵

Lokaler och utemiljöer (det allmänna rådet 1)

Ändamålsenliga lokaler för fritidshemmets verksamhet innebär att lokalerna utformas så att det finns förutsättningar för lärare i fritidshem att bedriva undervisning utifrån syftet och det centrala innehållet i läroplanens del 4 Fritidshemmet. Det innebär tillgång till lokaler som ger möjligheter till en variation av arbetssätt, uttrycksformer och lärmiljöer.

Miljöns utformning har betydelse för elevernas möjligheter att utvecklas. En av grundförutsättningarna för kvalitet i fritidshemmets verksamhet är att lokalerna är dimensionerade i relation till antalet elever. Huvudmannen och rektorn ansvarar för att se till att fritidshemmets lokaler och utemiljöer ger utrymme för olika typer av aktiviteter, det gäller bland annat lek, rörelse och skapande aktiviteter.¹⁶ Huvudmannen och rektorn ansvarar också för att lokalerna och utemiljöerna är tillgängliga utifrån elevernas behov och förutsättningar.¹⁷ Inför större beslut som påverkar elevernas tillgång till lokaler och utemiljöer är det viktigt att huvudmannen och rektorn genomför en mer långtgående och omfattande prövning av barnens bästa.¹⁸

En god miljö i fritidshemmet är anpassad till elevgruppens storlek och behov samt skapar förutsättningar för en kreativ och stimulerande verksamhet. Det betyder att eleverna får vara med och påverka miljön utifrån sina egna behov, intressen och erfarenheter, vilket ger utrymme för både livliga och mer stillsamma aktiviteter i större eller mindre grupper. I fritidshemmets lokaler bör det vara möjligt att arbeta i projekt över tid och att spara pågående arbeten. Det är också viktigt att det finns avgränsade platser både inomhus och utomhus där ljudnivån kan hållas låg så att eleverna ges möjlighet till vila, läsning och umgänge under lugna former.¹⁹

För att kunna säkerställa att fritidshemmets lokaler och utemiljöer möjliggör en variation av arbetssätt och uttrycksformer är det viktigt att huvudmannen följer upp miljön i fritidshemmet. Vid nybyggnation och renovering av lokalerna behöver huvudmannen utgå från de behov som framkommer vid

14. 14 kap. 2 § skollagen.

15. Del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

16. Ibid.

17. Bristande tillgänglighet är en form av diskriminering, se 1 kap. 4 § 3 diskrimineringslagen (2008:567).

18. 1 kap. 10 § skollagen; Barnombudsmannen. *Prövning av barnets bästa, Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner.*

19. Skolinspektionen (2010). *Kvalitet i fritidshem, Kvalitetsgranskning*, s. 30.

uppföljningen.²⁰ Vid uppföljningen är det även lämpligt att behoven av ändamålsenliga utemiljöer ingår. I samråd med rektorn analyserar, planerar och genomför huvudmannen förbättringsåtgärder och säkerställer att goda lärmiljöer bibehålls.

Personalen kan utifrån sina erfarenheter bidra med viktiga synpunkter på hur lokalerna och utemiljöerna kan anpassas utifrån fritidshemmets behov. Det är lämpligt att rektorn inhämtar personalens synpunkter inför ett sådant samråd med huvudmannen.

Om fritidshemmet, förskoleklassen och skolan delar lokaler bör rektorn ta hänsyn till alla verksamheters behov vid en genomgång av hur lokalerna kan utformas på ett ändamålsenligt sätt.

Kompetensutveckling för personalen (det allmänna rådet 2)

Enligt skollagen ska huvudmannen se till att personalen i fritidshemmet ges möjlighet till kompetensutveckling.²¹ För att kunna tillhandahålla lämplig kompetensutveckling i förhållande till fritidshemmets uppdrag och behov är det nödvändigt att huvudmannen fortlöpande kartlägger och analyserar behovet av kompetensutveckling i nära samarbete med verksamheternas ledning och personal. Det är viktigt att kompetensutvecklingen utgår från behoven i det enskilda fritidshemmet samt bygger på forskning och beprövad erfarenhet, för att på så sätt kunna bidra till en långsiktig och hållbar kvalitetsutveckling i verksamheten.

I de läroplaner som gäller för fritidshemmet anges att det är rektorn som ansvarar för att personalen får den kompetensutveckling som krävs för att kunna utföra sina uppgifter professionellt.²² Det är viktigt att personalen i fritidshemmet får förutsättningar att utveckla sina kunskaper om och reflektera över det som är specifikt för fritidshemmet. Utifrån en kontinuerlig kartläggning och analys av fritidshemmets behov kan rektorn se till att personalen i fritidshemmet får den kompetensutveckling som utgår från just fritidshemmets uppdrag och behov. Viss verksamhetsutveckling är gemensam för skolan, förskoleklassen och fritidshemmet, och där kan rektorn utforma gemensamma kompetensutvecklingsinsatser.

Dialog om personaltätthet samt elevgruppernas sammansättning och storlek (det allmänna rådet 3)

Det är huvudmannen som har det övergripande ansvaret för kvaliteten i fritidshemmet och därmed också för att fördela resurser i förhållande till de olika behov som finns i varje fritidshem.²³ I samband med resursfördelningen är det viktigt att huvudmannen inhämtar information från rektorn om vad som är lämplig personaltätthet samt lämpliga gruppstorlekar och

20. SOU 2020:34. *Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg*. Forskningsöversikt bilaga 5, s. 510.

21. 2 kap. 34 § skollagen.

22. Avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet; avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

23. 2 kap. 8 b § skollagen.

gruppsammansättningar med hänsyn till lokalernas storlek och utformning, personalens kompetens samt elevernas ålder och behov.

Huvudmannen bör följa utvecklingen när det gäller gruppstorlek och grupp-sammansättning i rektorns organisation. Huvudmannen kan exempelvis följa upp hur personaltätheten och elevgruppernas sammansättning och storlek påverkar kvaliteten i fritidshemmet.²⁴ Huvudmannen kan också följa upp utvecklingen av gruppstorlekar i dialog med rektorn.

Rektorns inblick i och kunskap om arbetet (det allmänna rådet 4)

Det är rektorn som ansvarar för att leda och samordna det pedagogiska arbetet i fritidshemmet.²⁵ Som rektor får bara den anställas som genom utbildning och erfarenhet har pedagogisk insikt.²⁶

För att kunna vara pedagogisk ledare och chef, samt medverka till att det pedagogiska arbetet i fritidshemmet utvecklas i riktning mot de nationella målen, är det viktigt att rektorn har kunskap om fritidshemmets mål och uppdrag. Regelbunden uppföljning av det dagliga arbetet samt planering och utvärdering av fritidshemmets verksamhet är en viktig del i rektorns ansvar som pedagogisk ledare för fritidshemmet.²⁷ Det är viktigt att huvudmannen och rektorn för en återkommande dialog. En sådan dialog kan ge möjlighet att följa upp och säkerställa att arbetet i fritidshemmet har sin utgångspunkt i skollagen och de läroplaner som gäller för fritidshemmet.

I huvudmannens roll ingår även att se till att rektorn ges förutsättningar att få inblick i och kunskap om arbetet i fritidshemmet. Rektorns kunskaper om arbetet är viktiga för att kunna kommunicera med medarbetarna om mål och visioner för verksamheten, fånga upp sådant som behöver utvecklas samt föra en dialog om lärandemiljön. Ett aktivt och nära ledarskap ger rektorn förutsättningar att observera att verksamheten utvecklas i riktning mot de nationella målen. Huvudmannen kan till exempel skapa möjligheter för rektorer att lära kollegialt av och med varandra samt genomföra kompetensinsatser utifrån rektorns behov.

Utifrån resultatet av dialogen kan rektorn vidta lämpliga åtgärder för att utveckla verksamheten. Genom dialogen kan huvudmannen exempelvis också få kännedom om hur fritidshemmets förutsättningar påverkar verksamhetens kvalitet och vilka åtgärder som är lämpliga att sätta in för att göra det möjligt att arbeta i riktning mot de nationella målen.

En planering för kompetensförsörjning (det allmänna rådet 5)

Personalens utbildning och kompetens har stor påverkan på kvaliteten i fritidshemmet. Behöriga och legitimerade lärare i fritidshem kan leda och utveckla arbetet i enlighet med skollagen och de läroplaner som gäller för fritidshemmet samt omsätta kunskaper om aktuell forskning i praktiken.

24. 4 kap. 3–5 §§ skollagen.

25. 2 kap. 9 § skollagen.

26. 2 kap. 11 § skollagen.

27. Björn Haglund & Lena Glaés-Coutts (2023). Leading and supporting: principals reflect on their task as pedagogical leaders of Swedish school-age educate, *School Leadership & Management*, 43:1, s 16.

Det är huvudmannens ansvar att se till att det finns lärare i fritidshem i sådan omfattning att dessa kan bedriva och ansvara för undervisningen i fritidshemmet.²⁸ För att tillgodose behovet av lärare i fritidshem är det viktigt att ha en planering för kompetensförsörjning som handlar om att behålla de lärare i fritidshemmet som redan har en anställning i fritidshemmet och ge annan personal möjlighet till kompetensutveckling. I de fall där andelen behöriga lärare i fritidshemmet är låg innebär det även att prioritera lärare i fritidshem vid nyanställningar.

När huvudmannen och rektorn samverkar vid planeringen av kompetensförsörjningen får de en helhetsbild av den utbildning och kompetens som eleverna möter i fritidshemmet. Detta kan också vara ett stöd när de ska identifiera vilka kompetenser som behövs för att utveckla undervisningen och verksamheten.

En modell för resursfördelning (det allmänna rådet 6)

Enligt skollagen ska kommunerna fördela resurser till utbildning inom skolväsendet efter elevernas olika förutsättningar och behov.²⁹ Fritidshemmet har, liksom förskoleklassen och skolan, ett kompensatoriskt uppdrag. Det innebär en strävan efter att uppväga skillnader i elevernas förutsättningar att tillgodogöra sig utbildningen.³⁰ Detta får till följd att verksamheten inte kan utformas på samma sätt i alla fritidshem. Huvudmannen behöver därför använda en modell för resursfördelning som tar hänsyn till huvudmannens specifika förutsättningar och att resurstilldelningen kan behöva skilja sig åt mellan olika fritidshem. En sådan modell bör ta hänsyn till socioekonomiska förhållanden, elevernas ålder, personalens kompetens, lokalernas och utemiljöns utformning, elever med annat modersmål än svenska, elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd, elevgruppernas sammansättning och storlek samt elevernas närvarotider.

Huvudmannen och rektorn bör regelbundet göra uppföljningar och utvärderingar av verksamhetens kvalitet. Resultaten av utvärderingarna blir vägledande för hur resurserna fördelas. Resursfördelningen bör ske på ett sådant sätt att den möjliggör en ökad likvärdighet i utbildningen mellan olika fritidshem. Den bör också göra det möjligt för fritidshemmet att leva upp till sitt kompensatoriska uppdrag. En aktiv resursfördelning kan bidra till att motverka segregationens negativa effekter.³¹

Huvudmannen bör kunna redovisa på vilket sätt den valda resursfördelningsmodellen förväntas bidra till att utveckla utbildningen i fritidshemmets kvalitet. Det bör framgå hur förhållandena i fritidshemmen har påverkat resursfördelningen och hur huvudmannen har vägt in elevernas förutsättningar och behov.³²

28. 2 kap. 13 § skollagen.

29. 2 kap. 8 b § skollagen.

30. 1 kap. 4 § skollagen.

31. Skolinspektionen (2022). *Huvudmannens arbete med att minska och motverka segregationens negativa konsekvenser*.

32. Prop. 2013/14:148. *Vissa skollagsfrågor*, s. 21.

2. Rektorns pedagogiska ledarskap

Aktuella bestämmelser

De allmänna råden som kommenteras i det här avsnittet utgår från bestämmelser i skollagen och läroplanerna för de olika skolformerna.³³

Allmänna råd

I Skolverkets allmänna råd (SKOLFS 2023:127) om fritidshem finns följande allmänna råd i avsnittet *2 Rektorns pedagogiska ledarskap*.

Rektorn bör

1. organisera verksamheten så att lärare i fritidshem och annan personal i fritidshemmet ges utrymme att planera, följa upp och utveckla utbildningen,
2. föra en systematisk och kontinuerlig dialog med personalen i fritidshemmet om det dagliga arbetet samt om hur verksamheten kan bidra till ökad måluppfyllelse för eleverna,
3. organisera verksamheten så att den stödjer samarbetsformer och erfarenhetsutbyten mellan personalen i fritidshemmet, förskoleklassen och skolan för att på så sätt kunna skapa ett helhetsperspektiv på elevens utveckling, lärande och utbildning,
4. se till att det för vårdnadshavare finns olika former för information om och inflytande över utbildningen i fritidshemmet, samt
5. utifrån fördelade resurser från huvudmannen anpassa gruppstorlek, personaltäthet och gruppammansättning så att fritidshemmet kan uppfylla sitt uppdrag, och då väga in faktorer såsom
 - elevernas ålder,
 - personalens kompetens,
 - lokalernas och utemiljöernas utformning,
 - elever med annat modersmål än svenska,
 - elever i behov av extra anpassningar eller särskilt stöd,
 - kontinuitet i elev- och personalgruppen, samt
 - elevernas närvarotider.

33. 2 kap. 9 och 10 §§, 3 kap. 3 §, 4 kap. 12–14 §§ och 14 kap. 9 § skollagen; del 4 fritidshemmet, avsnitt 2.5 Övergång och samverkan samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet; del 4 fritidshemmet, avsnitt 2.5 Övergång och samverkan samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; del 4 fritidshemmet, avsnitt 2.5 Övergång och samverkan samt avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i bilagan till förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Kommentarer

Det här avsnittet handlar om rektorns pedagogiska ledarskap för fritidshemmet.

Utrymme att planera, följa upp och utveckla utbildningen (det allmänna rådet 1)

Det är rektorns ansvar att se till att personalen i fritidshemmet kan arbeta i riktning mot de nationella målen för fritidshemmet. Rektorn behöver därför skapa tid och utrymme för lärare i fritidshem att, enskilt och tillsammans med sitt arbetslag, kontinuerligt planera, följa upp och anpassa undervisningen.³⁴ Det kan vara en fördel att särskilja kontinuerligt planeringsarbete, utveckling av verksamheten och kompetensutveckling. Rektorn kan skapa tid och utrymme för planering genom att till exempel avsätta tid i schemat för arbetslaget för planering och kompetensutveckling innan övriga uppdrag under skoldagen läggs in. Rektorn kan också avsätta mer planeringstid under en period för till exempel verksamhetsutveckling. Det är också positivt om planeringstiden möjliggör kollegialt utbyte med personal från andra fritidshem.

Rektorn bör se till att planeringstid ges över hela läsåret och att innehållet i skolenhetens eller förskoleenhetens gemensamma planerings- och studiedagar även tar hänsyn till fritidshemmets uppdrag. Det kan handla om att lärare i fritidshem och annan personal i fritidshemmet får tid att förbereda sin verksamhet inför uppstarten av läsåret eller inför lov.

Det är också betydelsefullt att rektorn ser till att planeringstiden för fritidshemmets verksamhet inte påverkas negativt av att personalen i fritidshemmet har uppdrag i förskoleklassen eller skolan.³⁵ I de fall då lärare i fritidshem och annan personal i fritidshemmet även tjänstgör i förskoleklassen eller skolan behöver rektorn skapa utrymme för att ställa om mellan de olika uppdragen. Det är nödvändigt för att lärare i fritidshem och annan personal ska kunna ta emot eleverna på ett välkomnande och strukturerat sätt när fritidshemmets verksamhet tar vid.

Dialog med personalen i fritidshemmet (det allmänna rådet 2)

Forskning om den obligatoriska skolan, som Skolverket anser även är relevant för fritidshemmet, visar att vid sidan av lärarnas kompetens och förmåga är ett kvalificerat ledarskap bland det viktigaste för att ge eleverna en bra utbildning.³⁶ För att kunna leda personalen behöver rektorn skaffa sig god kännedom om undervisningen och målen verksamheten ska utvecklas mot.³⁷ Dessa finns i del 4 i läroplanen. Rektorn kan till exempel skaffa sig kännedom genom samtal med personalen, besök i verksamheten samt genom att medverka vid

34. Björn Haglund & Lena Glaés-Coutts (2023). Leading and supporting: principals reflect on their task as pedagogical leaders of Swedish school-age educare, *School Leadership & Management*, 43:1, s 17.

35. Andersson, B., 2013, *Nya fritidspedagoger. I spänningsfältet mellan tradition och nya styrformer*, Umeå: Umeå universitet, ss. 116, 161 och 166.

36. Skolinspektionen (2010). *Framgång i undervisningen. En sammanställning av forskningsresultat som stöd för granskning på vetenskaplig grund i skolan*, s. 12.

37. Skolinspektionen (2010). *Kvalitet i fritidshem*, Kvalitetsgranskning, s. 19; Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet*, Kvalitetsgranskning, s. 21.

planeringar och fortbildningar. Genom att aktivt delta på möten med fritidshemmets personal kan rektorn utveckla både sin ledning och sitt ledarskap.³⁸

Rektorn bör föra en dialog med personalen i fritidshemmet om det dagliga arbetet och om hur undervisningens kvalitet kan utvecklas. Det kan handla om hur undervisningen ska utvecklas för att bättre bidra till en ökad måluppfyllelse genom att utgå från elevernas behov, intressen och erfarenheter.³⁹ Genom dialogen får rektorn insikt i verksamheten och möjlighet att ge personalen adekvat återkoppling och stöd i deras arbete. Utbildningen kan utvecklas genom att rektorn kontinuerligt följer upp att planeringen riktas mot uppdraget att stimulera elevernas utveckling och lärande.⁴⁰ Utvecklingsarbete kan också ske när rektorn styr arbetet genom regelbunden uppföljning utifrån uppsatta mål och utvärdering av utbildningens kvalitet utifrån utbildningens syfte.

En organisation som stödjer ett helhetsperspektiv på elevens utveckling, lärande och utbildning (det allmänna rådet 3)

Det är rektorns ansvar att skapa en organisation som gör det möjligt för fritidshemmet, förskoleklassen och skolan att samarbeta och utbyta erfarenheter. På så sätt skapas förutsättningar för att kunna utveckla en helhetssyn på elevens behov, utveckling och lärande.

En helhetssyn innebär bland annat att utgå från att lärandet sker i alla situationer under hela dagen.⁴¹ Det ger också goda förutsättningar för fritidshemmet att skapa en trygg och god miljö för eleverna. I samarbetet är det viktigt att rektorn skapar förutsättningar för ömsesidighet och jämbördighet mellan olika personalkategorier, där eleven står i fokus.

För att skapa samverkan mellan personalen i fritidshemmet, personalen i förskoleklassen och personalen i skolan är det viktigt att rektorn ser till att det finns en gemensam och strukturerad planeringstid för berörda lärare och övrig personal. Under en sådan gemensam tid finns det tillfällen att utbyta erfarenheter och utveckla formerna för samarbetet. Personalen får också möjligheter till inblick i varandras verksamheter.

Om en elevs behov av särskilt stöd utreds i fritidshemmet, förskoleklassen eller skolan kräver det ett samarbete mellan verksamheterna. Även personal i elevhälsan ska medverka i en sådan utredning om det inte är uppenbart obehövligt. På så sätt får personalen förutsättningar att beakta samtliga omständigheter för eleven. Detta gäller även om verksamheterna har olika huvudmän.⁴² När extra anpassningar eller särskilt stöd utarbetas för en elev i fritidshemmet ska stödet utgå från elevens behov och det bör även utformas utifrån fritidshemmets specifika verksamhet.⁴³

38. Björn Haglund & Lena Glaés-Coutts (2023) Leading and supporting: principals reflect on their task as pedagogical leaders of Swedish school-age educate, *School Leadership & Management*, 43:1, s 16.

39. Del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för grundskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; del 4 fritidshemmet i bilagan till förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

40. Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet*, Kvalitetsgranskning, s. 6.

41. Rohlin, M. (red.) (2013). *Meningsskapande fritidshem*, Lund: Studentlitteratur, s. 24.

42. Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s. 407.

43. Se överklagandenämndens beslut den 15 juni 2015, dnr 2015:191.

Det finns bättre förutsättningar för personalen i fritidshemmet att stödja eleverna på ett framgångsrikt sätt om de får möjlighet att delta i utformningen av skriftliga individuella utvecklingsplaner och åtgärdsprogram för berörda elever. Personalen i fritidshemmet kan då bidra med kompletterande perspektiv och erfarenheter av respektive elev i en annan miljö än förskoleklassen eller skolan. Genom att tillföra perspektivet från personalen i fritidshemmet kan rektorn få en helhetsbild av elevens utveckling, lärande och utbildning.

Det är också viktigt att rektorn skapar en organisation för erfarenhetsutbyte i samband med elevernas övergång från förskolan till någon av de obligatoriska skolformerna och fritidshemmet. Det framgår av de läroplaner som gäller för fritidshemmet att skolan och fritidshemmet ska sträva efter att nå ett förtroendefullt samarbete med förskolan samt att personalen ska utbyta kunskaper och erfarenheter med den personal som arbetar i förskolan i samband med övergångar från förskolan till fritidshemmet.⁴⁴

För många 5 och 6-åringar som börjar i förskoleklassen blir fritidshemmet det allra första mötet med skolan. Rektorn kan exempelvis skapa tydliga rutiner för samverkan mellan personalen i de olika skolformerna och fritidshemmet samt tydlig ansvarsfördelning mellan dessa i samband med elevers övergångar.⁴⁵

Olika former för information och inflytande (det allmänna rådet 4)

Rektorn har ansvar för att formerna för samarbete mellan skolan, fritidshemmet och hemmen utvecklas och att vårdnadshavarna får information om fritidshemmets mål och sätt att arbeta.⁴⁶

I de fall som fritidshemmet, förskoleklassen och skolan har ett gemensamt forum för samråd är det av vikt att ha rutiner för att säkerställa att den information och de frågor som tas upp i forumet handlar om alla tre verksamheterna.

Forum för samråd har två syften. Det ena är att vara en arena för att ge vårdnadshavare möjlighet att föra fram förslag och synpunkter i olika frågor.⁴⁷ Det andra syftet är att ge information om kommande beslut i frågor som kan påverka eleverna och som kan vara av intresse för vårdnadshavarna.

För att ge alla vårdnadshavare tillfälle att ta del av information och utöva sitt inflytande är det viktigt att denna möjlighet ges i olika former. Möjliga arenor och metoder för informationsutbyte och dialog med vårdnadshavarna kan vara föräldramöten, informationsbrev, enskilda samtal eller öppet hus i verksamheten. I gemensamma forum ska inte frågor som berör enskilda elever, vårdnadshavare och personal behandlas. När vårdnadshavarna lämnar och hämtar sina barn kan det också finnas möjlighet till informationsutbyte.

44. Avsnitt 2.5 Övergång och samverkan i förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet; avsnitt 2.5 Övergång och samverkan i förordningen om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; avsnitt 2.5 Övergång och samverkan i förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

45. Läs mer om hur arbetet med övergångar mellan skolformer kan bedrivas i Skolverkets utvärdering av myndighetens insatser samt implementeringen av läroplansdelen för fritidshemmet. Skolverket (2018). *Nya läroplansdelar för fritidshemmet och förskoleklassen*, s. 55.

46. Avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i förordningen om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet; avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i förordningen om läroplan för specialskolan för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall; avsnitt 2.8 Rektorns ansvar i förordningen om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall. Del 1 och 2 gäller även för fritidshemmet och därför har Skolverket valt begreppet fritidshem i stället för skola som det står i avsnitt 2.8.

47. Prop. 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet*, s. 314.

Gruppstorlek, personaltäthet och gruppammansättning (det allmänna rådet 5)

I fritidshemmets verksamhet bedrivs elevernas utbildning i grupp. Det innebär att eleverna lär och utvecklas i samspel med både andra elever och med personalen i fritidshemmet. De avvägningar som rektorn gör när det gäller elevgruppernas storlek och sammansättning samt personaltätheten ska alltid ske med utgångspunkt i vad som är lämpligt med hänsyn till elevernas behov och förutsättningar.

Det finns inte någon bestämd gruppstorlek, gruppammansättning eller personaltäthet som är optimal i alla sammanhang. Däremot finns det vissa generella faktorer som det är viktigt att rektorn beaktar vid sammansättningen av grupper och avvägningar kring personaltäthet. Dit hör elevernas ålder, personalens kompetens, lokalernas och utemiljöns utformning, elevernas eventuella behov av extra anpassningar eller särskilt stöd, förekomsten av elever med annat modersmål än svenska, kontinuiteten i elev- och personalgruppen samt elevernas närvarotider.

I forskning om förskolan framgår att antalet barn kan ha betydelse för val och bortval av målområden och arbetssätt.⁴⁸ Skolverket bedömer att detta är relevant även för fritidshemmet, där antalet elever också kan ha betydelse för val och bortval av mål i läroplanen och arbetssätt. Med stora elevgrupper kan lärarna se sig tvingade att styra både elever och innehåll.⁴⁹ Det kan riskera att begränsa elevernas inflytande och delaktighet i verksamheten. Stora grupper försvårar också personalens möjligheter till att kunna skapa och upprätthålla goda relationer med alla elever i fritidshemmet.⁵⁰

I forskning om förskolan, som Skolverket bedömer även är relevant för fritidshemmet, framkommer att i grupper med färre barn blir det lättare för barnen att komma till tals och bli uppmärksammade.⁵¹

I arbetet med att uppfylla fritidshemmets uppdrag kan rektorn undersöka om fritidshemmet har lämplig gruppstorlek, personaltäthet och gruppammansättning genom att besvara ett antal frågor utifrån del 4 i läroplanen, som förtydligar syftet med och det centrala innehållet i undervisningen i fritidshemmet.

Exempel på undersökande frågor kan vara:

- Får eleverna förutsättningar att utveckla goda kamratrelationer samt känna tillhörighet och trygghet i elevgruppen?
- Ges möjlighet för personalen att skapa goda relationer med eleverna och hantera antalet relationer i gruppen?
- Ges förutsättningarna för ett grupporienterat arbetssätt?
- Tillgodoses elevernas säkerhet och ges personalen möjlighet att ha en god uppsikt över gruppen?
- Ger gruppstorleken, personaltätheten och gruppammansättningen förutsättningar för personalen att arbeta med elevers delaktighet och inflytande?

48. Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidsskrift för Nordisk Barnehageforskning*, 9.

49. Ludvigsson & Falkner (2019). Fritidshemmet – ett gränsland i utbildningslandskapet. *Nordisk tidskrift för pedagogik og kritikk*, Vol. 5, s.19.

50. Jonsson, K. & Lillvist, A. (2019). Promoting social learning in the Swedish leisure time centre. *Education Inquiry*, 10(3), s. 253.

51. Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidsskrift för Nordisk Barnehageforskning*, s. 8.

Referenser

Lagar

Skollagen (2010:800).

Förordningar

Förordningen (SKOLFS 2010:37) om läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet.

Förordningen (SKOLFS 2010:250) om läroplan för specialskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Förordningen (SKOLFS 2010:251) om läroplan för sameskolan samt för förskoleklassen och fritidshemmet i vissa fall.

Förarbeten

Propositionen 2009/10:165. *Den nya skollagen – för kunskap valfrihet och trygghet.*

Propositionen 2013/14:148. Vissa skollagsfrågor.

Statens offentliga utredningar

SOU 2020:34 Stärkt kvalitet och likvärdighet i fritidshem och pedagogisk omsorg.

Övrigt

Andersson, B. *Nya fritidspedagoger. I spänningsfältet mellan tradition och nya styrformer.* Diss., Umeå universitet, 2013.

Barnombudsmannen (2018). *Prövning av barnets bästa. Ett stödmaterial för beslutsfattare och tjänstepersoner.*

Björn Haglund & Lena Glaés-Coutts (2023). Leading and supporting: principals reflect on their task as pedagogical leaders of Swedish school-age educate. *School Leadership & Management*, 43:1, s. 8–27, DOI: 10.1080/13632434.2022.2137725 [hämtad 2023-05-04]

Jonsson, K. & Lillvist, A. (2019). Promoting social learning in the Swedish leisure time centre. *Education Inquiry*, 10(3) s. 243–257. DOI: 10.1080/20004508.2019.1571358. <https://doi.org/10.1080/20004508.2019.1571358> [hämtad 2023-01-23]

Ludvigsson & Falkner (2019). Fritidshemmet – ett gränsland i utbildningslandskapet. *Nordisk tidsskrift för pedagogikk og kritikk*, E-ISSN 2387–5739, Vol. 5, s. 13–26.

Pramling Samuelsson, I., Williams, P. & Sheridan, S. (2015). Stora barngrupper i förskolan relaterat till läroplanens intentioner. *Tidsskrift för Nordisk Barnehageforskning*, 9. <https://doi.org/10.7577/nbf.1012> [hämtad 2023-01-23]

Rohlin, M. (red.) (2013). *Meningsskapande fritidshem*, Lund: Studentlitteratur.

Skolinspektionen (2010). *Framgång i undervisningen. En sammanställning av forskningsresultat som stöd för granskning på vetenskaplig grund i skolan.*

Skolinspektionen (2022). *Huvudmännens arbete med att minska och motverka segregationens negativa konsekvenser.*

Skolinspektionen (2010). *Kvalitet i fritidshem*, Kvalitetsgranskning.

Skolinspektionen (2018). *Undervisning i fritidshemmet*.

Skolverket (2022). *Fritidshemmet – Ett kommentarmaterial till läroplanens fjärde del*.

Skolverket (2018). *Nya läroplansdelar för fritidshemmet och förskoleklassen*.

En utvärdering av Skolverkets insatser samt implementeringen av läroplansdelen för fritidshemmet.

Överklagandenämndens beslut den 15 juni 2015, dnr 2015:191.

Skolverkets allmänna råd med kommentarer om styrning och ledning av fritidshemmet riktar sig till huvudmän och rektorer med ledningsansvar för fritidshemmet. Syftet med råden och tillhörande kommentarer är att ge stöd och vägledning i arbetet att styra och leda fritidshemmet, där även rektors pedagogiska ledarskap ingår.